

БУДЗАР П. С.,
аспірант кафедри господарського права
і процесу
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 346.5

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.2.21>

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Стаття присвячена господарсько-правовій характеристиці конкурентоспроможності, яка визначає та свідчить, як правило, про поточний та перспективний фінансовий стан будь-якого суб'єкта господарювання задля його задовільного положення на ринку. Доведено, що конкурентоспроможність є важливою самостійною економіко-правовою категорією, що свідчить про її комплексний характер правового регулювання. Визначена конкурентоспроможність у перспективному напрямку, яка представляє собою майбутню стратегію діяльності будь-якого суб'єкта господарювання шляхом визначення його конкурентної позиції на ринку.

Аргументовано, що основними складовими конкурентоспроможності є: суб'єктна, яка передбачає обов'язковий зв'язок конкурентоспроможності із будь-яким суб'єктом господарювання; об'єктна, яка свідчить про предметну складову господарської діяльності; різновид державної економічної політики тощо. У свою чергу конкурентоспроможність є складовою конкуренції, адже її змістом є також змагальність суб'єктів господарювання задля належного ефективно-прибуткового стану на ринку.

Показниками конкурентоспроможності суб'єктів господарювання є всі виробничі та невиробничі аспекти господарської діяльності з важливим їх ознаками – сучасно-орієнтованість, цифровізація, можливість працювати дистанційно, безперервність тощо. З метою усунення практично-значущих проблем щодо конкурентоспроможності суб'єктів господарювання основним змістом сучасного етапу антимонопольно-конкурентної політики в Україні є захист уже створеного конкурентного середовища, підвищення ефективності функціонування існуючих конкурентних відносин шляхом запровадження необхідних і дієвих заходів державного регулювання.

Ключові слова: конкурентоспроможність, конкуренція, конкурентна позиція, господарська діяльність, змагальність, фінансовий стан, суб'єкт господарювання.

Budzar P. S. Economic and legal aspect of competitiveness

The article is devoted to the economic and legal characteristics of competitiveness, which determines and indicates, as a rule, the current and prospective financial condition of any business entity for its satisfactory position in the market. It is proved that competitiveness is an important independent economic and legal category, which indicates the complex nature of its legal regulation. Competitiveness in a promising direction is determined, which represents the future strategy of any business entity by determining its competitive position in the market.

It is argued that the main components of competitiveness are: subjective, which provides for a mandatory connection of competitiveness with any business entity; objective, which indicates the substantive component of economic activity; a type



of state economic policy, etc. In turn, competitiveness is a component of competition, because its content is also the competitiveness of business entities for the sake of a proper effective and profitable position in the market.

Indicators of the competitiveness of business entities are all production and non-production aspects of economic activity with their important features – modern orientation, digitalization, the ability to work remotely, continuity, etc. In order to eliminate practically significant problems regarding the competitiveness of business entities, the main content of the current stage of antitrust and competition policy in Ukraine is to protect the already created competitive environment, increase the efficiency of the functioning of existing competitive relations by introducing necessary and effective measures of state regulation.

Key words: *competitiveness, competition, competitive position, economic activity, competitiveness, financial condition, business entity.*

Вступ. Конкурентоспроможність є важливою категорією, яка є важливим економічно-розрахунковим показником діяльності будь-якого суб'єкта господарювання. Проблемою є визначення її господарсько-правового аспекту у контексті регулювання нормами господарського законодавства та зв'язок із змістовними елементами господарської діяльності. У літературі здебільшого досліджувалася вченими-економістами та у загальному вигляді іншими правознавцями, у тому числі й вченими-господарниками, зокрема, Л. Балабановою, І. Журбою, Д. Задихайло, М. Саєнко, Т. Швидкою та іншими.

Постановка завдання. Метою статті є виокремлення конкурентоспроможності з позиції господарсько-правового обґрунтування.

Результати дослідження. Будь-який суб'єкт господарювання, здійснюючи свою діяльність, пов'язаний із іншими суб'єктами, у тому числі й владних повноважень. З іншими суб'єктами господарювання виникають, у тому числі, відносини конкурентного характеру, що надає змогу виокремити конкурентоспроможність як оцінку стану будь-якого суб'єкта господарювання на ринку за будь-якими критеріями.

Фахівці досліджують поняття та ознаки конкурентоспроможності через призму економіки. Так, в економічній літературі конкурентоспроможність є оцінкою фінансової та іншої спроможності підприємств, так, «однією з найважливіших інтегральних характеристик, що використовуються для оцінки ефективності економічної діяльності господарюючих суб'єктів. Саме слово конкурентоспроможність, стосовно будь якого суб'єкту, означає здатність даного суб'єкта (потенційну і / або реальну) витримати конкуренцію» [1, с. 88]. На думку І. Журби «конкурентоспроможність – це реальна та потенційна можливість фірм в існуючих для них умовах проектувати, виготовляти та збувати товари, що за ціновими та неціновими характеристиками є більш привабливими для споживачів, ніж товари їх конкурентів. Конкурентоспроможність визначається, з одного боку, якістю товару, його технічним рівнем, споживчими властивостями, з іншого – цінами, встановлюваними продавцями товарів» [2, с. 101]. Тобто, конкурентоспроможність тісно пов'язана із конкуренцією, та деякі автори надають її поняття через складові конкуренції. Так, фахівці зазначають, що «конкурентоспроможність підприємства є складним багатоаспектним поняттям, що характеризує суперництво, боротьбу за досягнення вищих результатів, отримання конкурентних переваг шляхом ефективного використання всіх наявних ресурсів, виготовлення і реалізацію конкурентоспроможної продукції та отримання прибутку від ведення ефективної господарської діяльності» [3, с. 425].

Балабанова Л. трактує конкурентоспроможність підприємства як «можливість (спроможність) господарських одиниць ефективно функціонувати на ринку, що базується на пропозиції товарів за якістю, кількістю й асортиментом у необхідні терміни та на більш вигідних умовах порівняно з конкурентами» [4, с. 45]. Тобто, основною складовою є суб'єктна, яка передбачає обов'язковий зв'язок конкурентоспроможності із будь-яким суб'єктом



господарювання. Правовий статус суб'єктів господарювання визначається нормами чинного законодавства загального і спеціального характеру. До загального відносяться норми ГК України, зокрема, ст. 55, яка містить їх поняття та різновиди. Спеціальні норми містять законодавчі та інші акти, наприклад, Закони України «Про акціонерні товариства», «Про банки та банківську діяльність», «Про кооперацію» тощо.

Заслуговує на увагу визначення конкурентоспроможності «як: здатність підприємства ефективно функціонувати на внутрішньому та зовнішньому ринках; спроможність продукції даного підприємства вдало конкурувати з аналогічною продукцією на ринку; отримання підприємством конкурентних переваг для себе на основі продукції відповідної якості; ефективне застосування наявних технологій, методів управління, ресурсів, компонентів маркетингової діяльності, навичок і знань персоналу, які відображаються в якості та конкурентоспроможності продукції, прибутковості підприємства» [5].

Наступною складовою конкурентоспроможності є об'єктна, яка визначається через предметну складову господарської діяльності, адже саме «предмет аналізу господарської діяльності розкривається через його об'єкти: обсяг виробництва і продажу, забезпеченість трудовими, матеріальними та фінансовими ресурсами, фінансовий стан підприємства тощо» [6, с. 68]. Слід зазначити, що у контексті конкурентоспроможності значно ширше потрібно тлумачити нормативно визначений аспект предмету господарської діяльності, тобто не тільки виробництво, виконання робіт та надання послуг, а й всі процеси та чинники, які із ними пов'язані, наприклад, фінанси – власні та запозичені, виробничі потужності, альтернативні джерела енергії, кількість робітників та їх кваліфікація, якість продукції (виробів, товарів) тощо. Тобто, показниками конкурентоспроможності є всі виробничі та невиробничі аспекти господарської діяльності з важливим їх ознаками – сучасно-орієнтованість, цифровізація, можливість працювати дистанційно, безперервність тощо. Саме «конкурентоспроможність підприємства повинна забезпечуватися такими показниками, як висока виробнича ефективність, яка реалізується завдяки сучасному обладнанню, технологіям, кваліфікованими працівниками та здатністю завоювати й тривалий час утримувати стійні позиції на ринку, що забезпечується завдяки ефективному використанню принципів управління» [7, с. 192].

Важливою кваліфікаційною ознакою конкурентоспроможності є вміння та здатність планувати та здійснювати господарську діяльність, особливо підприємництво, що дозволяє розглянути конкурентоспроможність у перспективному напрямку, адже «підприємництво – це мистецтво ведення бізнесу, що являє собою насамперед розумовий процес, реалізований у формі бізнес-планування. У професійному сенсі, підприємливість слід розглядати як уміння організувати власну справу та успішно виконувати функції, пов'язані з веденням власної справи» [8, с. 28]. Зазначене дозволяє сформувати перспективну стратегію діяльності будь-якого суб'єкта господарювання шляхом визначення його конкурентної позиції. Саме «стратегія адаптації підприємства до змін ринкової кон'юнктури, розробка якої вимагається пристосуванням до зовнішніх умов, в сфері управління конкурентними позиціями підприємства, повинна передбачати наступні заходи: проведення постійного моніторингу конкурентних переваг і здійснення порівняльного аналізу з підприємствами-конкурентами; розробка та впровадження програми формування попиту на продукцію підприємства, яка б містила заходи з реклами, прямого маркетингу, просування продукції підприємства тощо; опрацювання та впровадження програми підтримки репутації та формування іміджу підприємства; гнучких ринкових товарних, цінових, збутових та комунікативних стратегій; впровадження передового світового досвіду з організації виробництва та збуту; вдосконалення систем розрахунків за продукцію; здійснення аналізу ризиків збуту та постачання; проведення маркетингових досліджень, тощо» [9, с. 89-93].

Також, конкурентну позицію на ринку можливо визначити за допомогою порівняльного методу, шляхом порівняння економічного становища декількох підприємств в одній галузі. Так, М. Саєнко зазначає, що саме «шляхом порівняння конкурентних позицій кількох підприємств на певному ринку можна оцінювати конкурентоспроможність конкретного підприємства» [10, с. 289].



Про господарсько-правовий аспект конкурентоспроможності свідчить зв'язок із державною економічною політикою та її видами, адже «найважливішими завданнями державної політики у сфері підвищення конкурентоспроможності можна визначити такі:

- усунення бар'єрів підприємницькій діяльності, зменшення податкового тиску;
- удосконалення законодавства в галузі підприємницької діяльності, розроблення антимонопольного законодавства;
- стабілізація національної валюти, зміцнення валютно-банківської системи та припинення відтоку капіталів за кордон;
- забезпечення платоспроможного попиту населення;
- державна підтримка новостворених підприємств: створення служб інформації про новітні технології, зміни у законодавстві, перспективні ринки збуту;
- фінансове стимулювання інноваційної діяльності підприємств щодо створення нових товарів і послуг;
- створення конкурентоспроможних транснаціональних корпорацій, озброєння стратегіями глобального маркетингу, технологіями великих міжнародних коопераційних проєктів;
- диверсифікація географічної структури зовнішньої торгівлі, мінімізація критичної залежності від окремих держав (ринків), зміцнення економічної безпеки країни» [11, с. 137].

На думку аналітиків «в Україні ризик потенційної конкуренції є мізерним, оскільки існує ще одна важлива проблема – наявність високих адміністративних бар'єрів входу на ринок, які захищають компанії, що вже на ньому функціонують. Це істотною мірою зумовлено прагненням органів державної і муніципальної влади до максимальної регламентації господарської діяльності, генерації формальних норм навіть тоді, коли це не є необхідним» [12, с. 113]. Але, «у свою чергу, наявність адміністративних бар'єрів створює сприятливе підґрунтя для реалізації монополістами стратегічних бар'єрів, що ще більше ускладнює доступ на ринок інших підприємств. Цим пояснюється той факт, що деякі вітчизняні підприємства випускають конкурентоспроможну на внутрішньому ринку продукцію, використовуючи неконкурентоспроможні методи, зокрема зниження затрат на оплату праці персоналу, низькі ціни на енергоносії та сировинні ресурси при високій енергоємності та матеріалоємності виробництва, монополісне становище на ринку та зловживання ним, податкові преференції та допомогу від органів влади. Така квазіконкурентоспроможність забезпечується за відносно низького рівня затрат, що, в свою чергу, стає дестимулюючим фактором для реалізації більш затратних шляхів підвищення конкурентоспроможності» [13, с. 193]. Отже, основним змістом сучасного етапу антимонопольної політики в Україні є захист уже створеного конкурентного середовища, підвищення ефективності функціонування існуючих конкурентних відносин.

У літературі також пропонують шляхи вирішення проблем конкурентоспроможності, так, наприклад, вказується на те, що «ключовими шляхами вирішення проблем, пов'язаних із підвищенням конкурентоспроможності підприємства, є: підвищення якості управління; вдосконалення зв'язків із зовнішнім середовищем; упровадження (проведення) стратегічного маркетингу «виходу» і «входу» організації; вдосконалення організації інноваційної діяльності; впровадження нових інформаційних технологій; упровадження нових фінансових і облікових технологій; аналіз ресурсомісткості кожного товару за стадіями його життєвого циклу й упровадження ресурсозберігаючих технологій; підвищення організаційно-технічного рівня виробництва; розвиток логістики; розвиток тактичного маркетингу» [14, с. 36]. Основними способами підвищення конкурентоспроможності підприємства є [15, с. 221]: ґрунтовне вивчення запитів споживачів та аналіз конкурентів; обґрунтована рекламна політика; створення нової продукції; поліпшення якісних характеристик продукції; модернізація обладнання; всебічне зниження витрат; вдосконалення обслуговування у процесі купівлі та післяпродажного сервісу та ін.

На думку Т. Швидкої «до факторів-чинників впливу держави на підвищення конкурентоспроможності національної економіки, що реалізуються у формі застосування господарсько-правових засобів, слід віднести: зниження виробничих витрат, в тому числі



трансакційних, за рахунок пониження адміністративного тиску, спрощення дозвільних процедур, шляхом дерегуляції державного регулювання тощо. Зниження трансформаційних витрат за рахунок удосконалення технологій виробництва та виробничого обладнання. До інших неінноваційних факторів, які впливають на підвищення конкурентоздатності, можна віднести менеджмент, логістику, рекламу, в цілому маркетингові стратегії та інші економічні чинники, хоча вони і виходять за межі господарського права. До цієї ж категорії слід додати цілу низку міждержавних, міжнародно публічно-правових чинників, наприклад, вступ у дію угод про режим вільної торгівлі, про взаємний захист капіталовкладень, про скасування окремих нетарифних обмежень на товари, що експортуються, пряма дипломатична підтримка і захист національних товаровиробників на іноземних ринках, поживлення господарської діяльності і відкриття торговельних представництв на закордонних ринках» [16, с. 92]. Майже всі заходи державної економічної політики впливають на стан конкурентоспроможності як держави в цілому так й окремих суб'єктів господарювання, які здійснюють свою діяльність як на території України так й за її межами.

Вчені-господарники також аналізують конкурентоздатність у тісному взаємовпливу та взаємозв'язку із національною економікою та суб'єктами господарювання як її обов'язковим елементом, так, у загальному вигляді зазначають, що «конкурентоздатність як мета господарсько-правового впливу держави та систематика господарсько-правових засобів, що мають бути застосованими, повинна бути диференційована між рівнями її реалізації, що є базовим чинником підвищення конкурентоздатності, тому що конкурентоздатність національної економіки на внутрішньому та зовнішніх ринках; конкурентоздатність галузей, кластерів, визначених виробництв, товаровиробників – суб'єктів господарювання, окремих товарів та послуг, що ними виробляються, залежить від кількості товарів та послуг, що мають конкурентні переваги на відповідних ринках» [17, с. 88]. Крім того, «у свою чергу, конкурентоспроможність національної економіки, національних товаровиробників та окремих товарів і послуг, що ними виробляються, є найважливішим і визначальним показником ефективності економічної політики держави. Необхідним завданням уряду України є створення можливостей розвитку власних конкурентоспроможних підприємств, які виготовляли б якісну продукцію й тяжіли до міжнародних стандартів. Це, у свою чергу, забезпечить підвищення конкурентності й конкурентоспроможності національної економіки на міжнародній арені Від успішного розв'язання проблем підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної продукції залежить не лише покращення фінансового стану та інвестиційного потенціалу українських підприємств, а й економічна безпека країни в цілому. Розвиток економічних відносин та інтеграція України до світового економічного простору вимагає від вітчизняних товаровиробників проводити свідому корпоративну політику постійного підвищення власної конкурентоспроможності» [18, с. 18]. Також, як зазначає Д.В. Задихайло, вступ України до СОТ також вимагає за допомогою активних засобів державного регулювання забезпечити національним товаровиробникам максимально високий рівень конкурентоздатності [19, с. 18].

Висновки. Конкурентоспроможність є важливою самостійною економіко-правовою категорією, яка через зв'язок та взаємоіснування із суб'єктами господарювання, об'єктами господарської діяльності, державною економічною політикою та інших чинників є предметом господарського права. Конкурентоспроможність є складовою конкуренції, адже її змістом є також змагальність суб'єктів господарювання задля належного ефективно-прибуткового стану на ринку.

Список використаних джерел:

1. Галушка З. І. Стратегічний менеджмент: навч.-метод. посіб. Чернівці : Рута, 2016. 248 с.
2. Журба І.О. Сутність і значення конкурентоспроможності підприємства. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. Збірник наукових праць*. 2012. Випуск 35. С. 97-103.



3. Демчук Н.І., Донських А.С. Економічна сутність конкурентоспроможності підприємства та шляхи її підвищення. *Економіка і суспільство*. 2017. № 3. С. 424-427.
4. Балабанова Л. В. Маркетинг: Підручник. Донецьк, 2002. 562 с.
5. Красняк О.П., Мицик В.О. Конкурентоспроможність і конкурентні переваги підприємства в сучасних ринкових умовах. *Ефективна економіка*. 2019. URL: <https://www.payka.com.ua/>
6. Адлер, О. О. Аналіз господарської діяльності : навчальний посібник / О. О. Адлер, О. Й. Лесько. Вінниця : ВНТУ, 2019. 115 с.
7. Ладунка І.С., Дослідження факторів впливу на конкурентоспроможність вітчизняних підприємств. *Економіка і суспільство*. 2016. № 5. С. 189-194.
8. Нагорна О.О., Лукомська А.А. Підприємництво як основна складова господарської діяльності в державі. *Молодий вчений*. 2022. №10. С. 27-29.
9. Загорельська Т. Ю. Адаптація підприємства до ринкової кон'юнктури для забезпечення фінансової безпеки. *Вісник Донбаської машинобудівної академії*. 2009. № 3 (17). С. 89–93.
10. Саєнко М.Г. Стратегія підприємства : підручник. Тернопіль : Вид-во "Економічна думка". 2006. 390 с.
11. Скиба Г.І. Конкурентоспроможність як категорія і як властивість підприємства в умовах ринкової економіки. *Облік і фінанси АПК*. 2012. № 1. С. 135-138.
12. Лапін Є.В. Економічний потенціал підприємств промисловості: формування, оцінка, управління : автореф. дис. ... докт. екон. наук / Є.В. Лапін ; Сумський державний університет Міністерства освіти й науки України. Х., 2006. 36 с.
13. Ладунка І.С. Дослідження факторів впливу на конкурентоспроможність вітчизняних підприємств. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. 5. С. 189-194.
14. Литвинова Ю.О. Проблеми забезпечення конкурентоспроможності підприємства в сучасних умовах. *Управління розвитком*. 2012. № 9. С. 35-37.
15. Кошелупов І.Ф. Програми підвищення конкурентоспроможності організацій. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2012. Вип. 1 (44). С. 219-225.
16. Швидка Т. І. Економічна конкурентоздатність і проблеми правової та законодавчої політики держави. *Юрист України*. 2013. № 2. С. 89-95.
17. Швидка Т. І. Господарсько-правові аспекти забезпечення конкурентоздатності національної економіки в умовах глобалізації. *Юрист України*. 2013. № 1. С. 85-91.
18. Задихайло Д.В., Швидка Т.І., Резнікова В.В. Політико-правовий зв'язок інститутів забезпечення економічної конкуренції та банкрутства в системі господарювання. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. Випуск 75: частина 3. С. 227-233.
19. Задихайло Д.В. Правові засади формування та реалізації економічної політики держави: авто-реф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.04. Харків, 2013. 38 с.

